

Anı Kentinin Alınması ve Sultan Alp Arslan

Mehmet ÖZMENLİ*

Öz

Türk tarihi incelendiğinde, devletlerin kuruluşunda, gelişmesinde ve çökmesinde en etkili olan gerekçe olarak liderler dikkati çekmektedir. Liderler, yetenekleri, uzak görüşlülükleri, yaşadıkları çağın gereklerini yerine getirebilmeleri gibi özellikleri ile milletlerin tarihine yön vermektedirler. Lider, strateji, disiplin, istihbarat, taktik ve savaş için gerekli olan silahların temin edilmesi konusunda etkin olan kişi olarak ifade edilmektedir. Siyasi manevraları da zamanında ve yerinde yapmaları bir diğer önemli hususiyetleridir. Çalışmamızın konusu olan Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın, gerçekleştirdiği faaliyetlerinden bir olan Anı Kenti'nin alınması sürecinde yaptıkları onun liderlik vasıfları taşıdığını kanıtlar niteliktedir.

Hedefi batı olan Alp Arslan Anı kentini almak amacıyla silah, teçhizat gibi hazırlıkları zamanında ve yerinde gerçekleştirmiştir. Surlar içinde çağının bu bölgedeki en büyük ve korunaklı kenti olan Anı alınmadan önce Gürcü, Ermeni ve Bizanslılardan, bir tür hilal çizecek biçimde kaleler alınmıştır.

Sultan'ın siyasi manevraları, komutanları ile gerçekleştirdiği fikir alışverişleri, istihbarat bilgilerinden yararlanma, durum karşısında seri kararlar alması Kentin alınmasını sağlamıştır. Kale kent olmasından dolayı metin içinde kent ifadesi tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alp Arslan, Strateji, Anı Kenti, Mancınık, Neft

Taking the City of Ani and Sultan Alp Arslan

Abstract

When Turkish history is examined, leaders draw attention as the most effective reason for the establishment, development and collapse of states. Leaders shape the history of nations with their abilities, far-sightedness, and ability to fulfill the requirements of the age in which they live. Leader is expressed as the person who is effective in procuring the weapons necessary for strategy, discipline, intelligence, tactics and war. Another important characteristic is that they make political maneuvers on time and on the spot. The actions of the Seljuk Sultan Alp Arslan, which is the subject of our study, during the process of taking the City of Remembrance, which is one of his activities, proves that he has leadership qualities.

In order to take the city of Alp Arslan, whose target is west, he made preparations such as weapons and equipment on time and on site. Before Ani, which was the largest and most sheltered city of its age in this region, was taken within the walls, castles were taken from Georgians, Armenians and Byzantines in a way to draw a kind of crescent.

The Sultan's political maneuvers, exchange of ideas with his commanders, benefiting from intelligence information, and taking quick decisions in the face of the situation ensured that the city was taken. Since the castle is a city, the expression city is preferred in the text.

Keywords: Alp Arslan, Strategy, Ani City, Catapult, Neft

Geliş/Received: 14.07.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, mehmetozmenli@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-86160712.

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Savaş sanatı, basitçe kumandanın karşısındaki güçleri yenmesini sağlayan sanat olarak tanımlanmaktadır. Bu sanatın oluşmasında etken kavramları ise disiplin, örgütlenme, silahlanma, strateji ve taktik olarak formüle etmek mümkündür. Savaşın seyrini etkileyen önemli bir unsur da askerin komutanına, kendisine ve yoldaşlarına olan güven duygusudur. Her türlü zorluğa dayanma becerisi, savaşın seyri öncesi planın uygunluğu ve uygulanabilirliği, savaşın seyri esnasında planın değişikliğe uğrayabileceği ve bu değişikliğin hızlıca askerler tarafından uygulanabilmesi savaşın kazanılmasını sağlamaktadır.

Komutanın, disiplini tesis etmek için askerlerini düzenli bir şekilde gruplama yapması gerekmektedir. Askerleri bir arada tutup, onları yönetecek subayların atamasını yapmalıdır. Askerin lojistik ihtiyaçlarını ihmal etmemelidir. Örgütlenme ise askeri birliklerin teçhizatlarına, savaşın meydan ya da kale kuşatması veya savunması gibi konulara göre oluşturulmalıdır. Silahlanma, yine savaşın ne olduğu dikkate alınarak en ileri düzeyde silahların temin edilmesidir. Meydan savaşı için hafif, kale savaşları için ağır silahların kullanılması komutanın dikkate alması elzem olan konulardır.

Burada verdiğimiz bilgilerden hareketle, lider; görüş (vizyon) sahibi, risk alabilen, güdüleme yeteneğine sahip, emrindekileri etkileyebilen, iletişim becerileri yüksek, oluşabilecek olumsuzlukları hızla çözebilen, özsaygısı olan güçlü bir kişidir. Anı Kentinin alınması sürecinde gösterdiği performans ile Sultan Alp Arslan bu liderlik vasıflarına sahip olduğunu göstermiştir. “İyi liderler “olayları” yönetir , “insanları” yönlendirir” (Yiğit, 2002: 19) sözüne uygun bir liderdir.

Her tür hazırlık iyi olsa bile, eğer komutanın belirlediği bir strateji ve taktiksel uygulamalar yoksa, o komutanın başarılı olabilmesi ihtimali yoktur. Tzu'ya göre savaş stratejisinde önemli olan, savaşarak değil savaşmadan düşmanın direncini kırmaktır. Psikolojik harekâtın üstünlüğünü eserinde 19 maddeyle prensipleştirmiştir (Tzu, 2013: 49). Carl Von Clausewitz'e ise stratejiyi; manevî, fiziki, matematiksel, coğrafi ve istatistikî olmak üzere çeşitli kısımlara ayırmıştır (Clausewitz, 1999: 100-106).

Strateji, kelime kökeni olarak aslında askeri liderliği tanımlamaktadır. Yunanca kökenli strategia veya stratekige kökünden gelen strateji, “generalin (strategos) sanatı veya yetenekleri” anlamına gelmektedir. General ise stratejiyi uygulayan kişidir (Ataç, 2019; 1). Sultan Alp Arslan'da savaşlarda strateji geliştiren başarılı bir askeri liderdir.

Çalışmamızın ana unsuru olan Selçuklu Türklerinin askerî ustalığı; cesaretlerinden, sonsuz özverilerinden, doğup büyüdüğü bozkırın askerî geleneklerinden kaynaklanmaktaydı. Türkler, Hunlardan itibaren askeri olarak “İç Hatlar Stratejisi” denilen ve düşmanın en kalabalık grubu üzerinden sonuç almayı hedefleyen bir strateji uygulamışlardır. Amaç, güç merkezini ele geçirip, her şeye hâkim olmaktır. Türklerin uyguladığı bir diğer savaş stratejisi ise “Dolaylı Tutum Stratejisi”dir. Bu stratejinin felsefesi verimli hareket kabiliyeti ve baskınla düşmanı yok etmek üzerine kurulmuştur (Kalaycı-Kuşçi, 2018: 286). İç hatlar stratejisi, devletlerin merkezleri olan kent ya da kaleleri almak olarak da

düşünülmelidir. Selçukluların, "İç Hatlar Stratejisi" bağlamında hedef olarak belirlemiş oldukları Anı Kale kentini ele geçirmeleri Bizans'ın, Anadolu'da varlığına ilk önemli darbe niteliğindedir.

Türklerin savaş stratejilerinden biri de istihbarat ve yeniliktir. Giriştikleri mücadeleyi kazanmak için gerekli olan malzemeyi ve mekân şartlarını güncellemeleri, başarılarının yolunu açan en önemli icraatlarıydı. Önceden istihbarat toplamak üzere savaş meydanına gönderilen casuslar vasıtasıyla elde edilen bilgilere göre strateji ve taktikler belirlenir, düşmandan avantajlı olarak, haritalar çizilir, harekât planları ona göre düzenlenir ve uygulanırdı (Togan, 1981: 115-116; Kalaycı-Kuşçi, 2018: 287).

Alp Arslan ve Komutanların Anı Kentinin Alınmasından Önceki Faaliyetleri

Sultan Alp Arslan iktidara geldiğinde siyasi gücünü ortaya koymak için önce Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l-mülk'ü görevden almış, Tuğrul Bey'in eşi Seyide Hatunu da Bağdat'a halifeye geri gönderip, kendisi adına hutbe okutulmasını talep etmiştir (Ersan-Alican, 2012: 55). Sultan Alp Arslan'ın, başarılı siyasi manevralar yaptığı, bu olaylarda görülmüştür. Yoldaşlarının liyakatlerini dikkate almak suretiyle, kendi istediği kişilerin atanmasını sağlamıştır.

Sultan, iktidarının ilk zamanlarında, amcasının oğlu ve sülalenin en büyüklerinden olan Kutalmış'ın isyanı ile karşılaşmış ve yapılan savaş esnasında atından düşerek ölmüştür. Onun soyundan gelenleri ortadan kaldırmayı düşünen Sultan'a itiraz eden Nizamü'l-mülk, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı uç beyi olarak Anadolu'ya göndermiştir (Aksarayı, 2000: 11).

Anadolu'nun fethi sürecinde vezir Nizamü'l-mülk'ün siyasi tavsiyelerinin önemli katkıların olduğu, istişarenin devlet yönetimindeki önemi düşünüldüğünde, vezirin, bunu Selçuklu'nun lehine olacak şekilde yerine getirdiği ve Sultan Alp Arslan'ın da buna riayet ettiği görülmektedir. Liderlerin politik stratejileri de dikkate almalarının önemi burada ortaya çıkmaktadır.

Sultan, siyasi manevraları yerine getirirken, fetih faaliyetlerinin nerelere ve nasıl olacağını belirleyerek hazırlıklarını ona göre tamamlamaktadır. Sultan Alp Arslan'ın, Batıya ilerlemesini kolaylaştıracak, Gürcistan ve Ermenistan'a sefer düzenleme düşüncesinin ana nedeni, sınırı tahkim etmek ve Azerbaycan'daki Selçukluya bağlı Beyler ile sınır boylarındaki Türkmenler üzerinde devletin nüfuzunu temin etmektir. Bunun için Tuğ Tekin isimli Türkmen beyinin tecrübesinden yararlanmayı planlayacaktır. Çünkü Tuğ Tekin isimli komutan bölgeyi iyi bilmektedir (İbnü'l -Esir, 1989: X, 49-52; İbn Kesîr, 1985: XII, 203-204; El-Hüseyini, 1943: 24; Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 59-60; Al-Bondari, 2016: 31; Cahen, 1988: 19).

Sultan Alp Arslan, Tuğ Tekin'den belli başlı yollar hakkında tafsilatlı bilgiler elde ederek (Sevim, 1988: 39; Özgüdenli, 2017: 141-142), Gürcü ve Rum beldeleri hakkında bilgiler almıştır (El Hüseyini, 1943: 24; Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 60). Sultan, burada hedefi tanıma ve nasıl hareket etmeleri hususunda bilgilere ulaşmaya çalışmıştır.

Bu istihbari icraatları yaparken Türk kültüründe var olan yöntemlerin kullanıldığını Türk dilinde bulunan bazı kelimelerden hareketle anlayabilmekteyiz. Yani Alp Arslan'ın bu kavramları bilme ihtimali oldukça yüksektir. Bu kelime ve kavramlar; çok gezmiş görmüş, bölgelerin özelliklerini iyi bilen ve bu işi yapanlara Türk dilinde “yierçi/yerçi” denilmektedir (Tonyukuk, Doğu Tarafı, 23) (Orkun, 1994: 108; Kaşgarlı Mahmut, 2005: 685). Askeri rehberlere “yizek/yezek” denilmektedir (Ögel, 1998: 654- 655). İstihbarat ve bölgeyi iyi bilmenin, savaşların kazanılmasının ilk şartı olduğu için birçok yerçi (istihbaratçı)'den gerekli bilgileri elde edip, destek almanın gerekliliğini düşünen Sultan, bölgedeki Türkmenleri de ordusuna dâhil edecektir.

İstihbari bilgileri temin eden Sultan Alp Arslan, Selçuklu'nun Anadolu siyasetini uygulamaya devam etmiştir (Anonim Selçuknâme, 2014: 21). Bu amaçla Sultan Alparslan, Hicri 456 yılının Rebiü'levvel'inin ilk günlerinde Rum diyarına sefere çıkmıştır (Mart 1064) (El Hüseyini, 1943: 24; Anonim Selçuknâme, 2014: 21). Bu seferlerin ilk adımı Şubat 1064 tarihinde Gürcistan tarafına yapılmıştır. Yolda birçok halktan olan insanların, Kürt hırsızlardan duydukları şikâyetleri dinlemiş, o hırsızları öldürüp, yolların güvenliğini sağlamış ve halkın itimadını elde etmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: 59). Gerçekleştireceği seferlere destek olmasa da muhalif olacak unsurları etkisiz kılmıştır.

Sultan, 22 Şubat 1064 tarihinde önce Merend'e oradan da Nahcivan'a gelmiş ve Aras ırmağının üzerine teknelerden oluşturduğu köprüden ordusunu geçirip, iki kola ayırmıştır (Sevim, 1988: 39; Özgüdenli, 2017: 141- 142). Melikşah, önderliğindeki birlikleri Bizans sınırına göndermiş, kendisinin kontrolündeki birlikler ile Gürcistan (El Hüseyini, 1943: 24) topraklarında Kangarnı, Kartlı ve Javakhet (Tiflis- Çoruh arası) bölgesini ele geçirmiştir. Şavşat üzerinden geniş bir yay çizmek suretiyle güneye inip Panaskert (Tao gölgesinde Olur'a bağlı iki köyü ihtiva eden yukarı Karacasu ve Aşağı Karacasu bugünkü adlarıdır) çayı üzerinde bulunan aynı isimdeki kente ulaşmıştır. Kartlı-Kars arasındaki dağ ve tepelerinde surları çok uzun kaleleri olan Akşehir (Sepidşehr, Akhalkelek) (El Hüseyini, 1943: 26; Kırzioğlu, 1982: 37;) yörelerini ele geçirmiştir (Temmuz 1064). Ayrıca Borçala ırmağı kıyısındaki Allaverdi kentini de şiddetli çarpışmalar sonrası almıştır (İbnü'l -Esir, 1989: X, 51; El Hüseyini, 1943: 25; Özgüdenli, 2017: 141- 142; Brosset, 2003: 287 dn. 472, 288; Sevim, 1988: 40; Göksu, 2020: 50). Ayrıca Lori kentinin hâkimi Ermeni Prens David oğlu Giorg'un “yıllık vergi verme” karşılığında Selçuklu'ya vassal prenslik haline getirmiştir (Sevim, 1988: 39-40; Reşidü'd-din Fazlullah, 2020: 111; Kazvini, 2015: 34; Al-Bondari, 2016: 30; Özgüdenli, 2017: 140-141).

Harekâta devam ederek, Kür ırmağı yönündeki dağlık Trialet'i (Özgüdenli, 2017: 140) [Tiflis'in güneybatısına lokalize edilmektedir (Hewsen, 1992: 65)] ve yine Kür ırmağının üzerindeki Kvelüskür'e kadar ilerlemiştir (Sevim, 1988: 40). Bölgede bulunan 7 şehir ve 20 sağlam kale Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir (Anonim Selçuknâme, 2014: 21). Böylece Gürcülere ait birçok kale ve kent alınmış, Gürcü Meliki IV. Bagrat (Yınanç, 1944: 58) bağlılığını ve vergi vereceğini bildirmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 64- 65). Selçuklu ordusu Anı kentinin kuzeyindeki dağlık ülkelerden Gürcistan

sınırlarına kadar müstahkem mevkileri ele geçirmiştir (Cahen, 1988: 19). Böylece Sultan hem Ermeni hem de Gürcü krallarını Selçuklu'ya bağımlı hale getirmiştir.

Subaşı, David Marshall Lang'ın eserinden alıntılacağı bilgiye göre; Trialet'e Kimmer kabilesinin yerleştiğini ve bölgenin ise ismini bu kabileden aldığı iddia ettiğini belirtmektedir" (Subaşı, 2013: 716, dpn. 65; bk. Lang, 1997: 65-66). Kırzıoğlu, ele geçirilen bu bölgedeki Kars ve Anı kentlerinin kuzeyinde yer alan Samsthe ve Lori (Şamşolde ve Lore)'de yaşayan yerli halkın Kıpçakların Parsel'k/Borçalı uruğundan olduklarını ve İslamiyet'i kabul ettiklerini belirtmektedir (Kırzıoğlu, 1982: 39). Bilim adamlarının verdiği bu bilgilere baktığımızda ihtimaldir ki, Selçukluların bölgede daha rahat hareket etmelerinde soy birliğinin katkısının önemli bir yer tuttuğunu iddia etmek mümkündür.

Alp Arslan'ın oğlu Melikşah ile Vezir Nizamü'l-mülk'ün kumandasındaki ikinci kol ise Bizans sınır kalelerine doğru hareket ederek mücadelelerinden sonra Biurakan (Anberd)'ı almıştır (Honigman, 1970: 175-184). Hüseyini eserinde, Melikşah'ın bir kaleye saldırdığını ve kale kumandanını bir ok ile öldürdüğünü, kanlı mücadele sonunda kalenin alındığını belirtip kalenin ismini zikretmemektedir (El Hüseyini, 1943: 25). Bu kalenin Anberd olma ihtimali yüksektir.

Melikşah ve Nizamü'l-mülk harekâta devam ederek, Aras boyunda bulunan ve akan suları bol, bahçeleri ve bostanları verimli olan Sürmari (Sürmeli) kalelerini alıp, Sürmeli yakınlarındaki müstahkem bir kaleyi de ele geçirmişlerdir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 60; Sevim, 1988: 41). Bu kalenin yerini Honigman, Surb Grigori manastırına lokalize etmektedir, Honigman eserinde, ayrıca Nig'deki Beni olabileceğini de vurgulamaktadır (Honigman, 1970: 184). Selçukname'de Melikşah'ın Sürmari yakınlarındaki Surb Grigor kalesini yıkmayı düşündüğünü, ancak Nizamü'l-mülk'ün buna karşı çıkarak, düşmanların yollarının kesilmesini sağlayacak bir yer olduğunu vurgulayınca yıkmaktan vazgeçtiği gibi onarımlar da yaptırmıştır (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 61; El Hüseyini, 1943: 25; İbnü'l-Esir, 1989: X, 50_51). Kaynakların belirttiği bu kalelere bakıldığında Türklerin stratejik bir Fetih hareketine giriştikleri görülmektedir. Yani Sürmari (Sürmeli), Anberd (Biurakan), hemen yakınında Surb Grigor (Parpi) ve Nig tarafında Bedjini (Beni) bulunmaktadır. Anı Kalesi'nin çevresi böylece düşmanlardan boşaltılmaktadır.

Devam eden ordular, Meryemnişin (Marmaraşen)'e ulaştıklarında, bu kentin rahipler ve keşişlerin yaşadıkları, çok sağlam surlarının olduğu ve önünde hendekleri görmüşlerdir. Nizamü'l-mülk bu kale için gemiler ve kayıklar hazırlatıp hisarlara saldırmıştır. Bu saldırıların başarısız olduğu, ancak bir gece deprem olup Hisar'ın bazı yerleri yıkılınca, fethin gerçekleştiği belirtilmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 61- 62; El Hüseyini, 1943: 25; İbnü'l -Esir, 1989: X, 50; Özgüdenli, 2017: 141- 142; Sevim, 1988: 41). Kutsal bir kentin alınmış olması bölgede diğer Hıristiyan unsurların olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Anı Kentinin Kuşatılması

Selçukluların Kafkas seferlerinin asıl amacı, Anadolu'nun “Doğu Kilidi” olarak Bizans'ın çok önem verdiği Anı kentini alabilmektir. Bu nedenle Sultan Alp Arslan Şubat 1064 tarihinde başlattığı seferde, ordusunun bir kısmını oğlu Melikşah ile kardeşi Yakuti'nin emrine verip, Vezir Nizamü'l-mülk ile beraber yukarıda belirtilen yerlerin dışında Vaspuragan (Van Çevresi) taraflarındaki kalelerin alınmasını sağladı (İbnü'l-Esir, 1989: X, 50). Böylece Vaspuragan taraflarından Anı kentine yardım gelme ihtimalini en aza indirdi.

Sultan Alp Arslan oğlu Melikşah ile beraber kesinlikle alınmaz denilen güçlü ve surları yüksek, içi su dolu hendeklerle çevrili, Bizans yönetimindeki Anı kalesine yöneldi (Sevim, 1988: 41; Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 65). Bizans'ın hazineleri orada saklanmaktaydı (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 65).

Anı kentinin coğrafi yapısı, doğusunda Arpaçay, kuzeydoğusunda da yine Arpaçay'a akan Mıgımgı Deresi ile batısında Bostanlar deresi tarafından çevrelenen bir üçgen içerisinde yer almaktadır. Anı kentinin etrafında dağlar ve her dağın tepesinde hisar bulunmaktaydı (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 65). Anadolu'nun doğusunda önemli bir kale durumundaki ve Şüregel (Şirak)'in başkenti olan Anı Kenti birçok derebeyi tarafından yönetilirken, Bizans ve Sasani Devletleri arasında sıkışıp kalmıştır. Yani Pers ve Bizans arasında mücadele alanı olmuştur. Bu mücadelede 1045 tarihinde Bagrat hanedanından olan küçük yaşta II. Gagik'in yönetiminde olan kent, ihanet edenler ve İmparatoru Konstaninos Monomakhos'un hileleri ile Bizans'ın eline geçmiştir. (Kırzioğlu, 1982: 10). Bizans, buradaki Ermeni askerlerini zamanla Sivas'a gönderip ve onların yerlerine paralı askerlerden oluşan bir garnizon yerleştirdi (Keleş, 2016: 84; Kırzioğlu, 1982: 42). Yöneticileri Bizans imparatorunun dük unvanı ile atadığı Ermeni asıllı Sımbat'ın oğlu Bagrat ve Gürcü olan Krikor (Grigor) çifte vali olarak görev yapmakta idiler (Yınanç, 1944: 58; Honigman, 1970: 185; Kırzioğlu, 1982: 42). Ancak, bu ikili yönetim tarzı iç çekişmelere neden olmaktadır (Keleş, 2016: 239). Kentin düşmesinde bu iki başlılığın da etkili olabileceği de iddia edilmektedir.

Kars ve Anı Kentleri'nin yakınında iki kale bulunmakta; bunlar, Sel-Vorda ve Nora adındaki kalelerdir. Bu kaleler, Kars Çayı ve Çıldır Gölü güneyinde olabileceği vurgulanmıştır (Honigman, 1970: 185). Buralardaki halk Müslümanlığı kabul ederek bağlılıklarını ilan etmişlerdir. El Hüseyini, Ahbarü'd-Devleti's- Selçukiye eserinin dipnot 1'de Sel-verde ve Nure denilen yerlerin Dubeyl ve Berdaa olabileceğini belirtmiştir (El Hüseyini, 1943: 26). Anı kentinin çevresi Selçukluların eline geçmiştir.

Ahmet b. Mahmut eserinde, “kent etrafında cennet bahçeleri gibi, korular, çayırlar, bağlar ile gül bahçeleri bulunmaktaydı” demektedir. Öyle ki kuşatma öncesi çarpışmaların, buralardaki korucular ile başladığını sonra güçlü surları olan kale ardındakiler ile devam ettiğini belirtmektedir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 66). El-Hüseyini, halkın, Alp Arslan ve askerlerini önce ticaret için gelen tüccarlar sandıklarını yazmaktadır (El-Hüseyini, 1943: 27).

Anı Kenti'nin Alınmasının Uzun Sürmesinin Nedenleri Ve Sultan'ın Karşı Tedbirleri

Kiliseler kenti olarak da anılan Anı Kenti'nde, fetih öncesinde burçlar ve burçlarda mancınıklar ve okçularla, Rum birlikleri surlarda Selçuklu birliklerini beklemeye başlamışlardı. Sultan çadırını Yavşan Düzü'ndeki tarlaların olduğu yere kurdurtmuştu. Kutadgu Bilig'in uyarısına baktığımızda "Otuna ve suyuna iyice dikkat ederek, karargâh kurulmalıdır (KB, b. 2349), (Göksu2018: 89). Sultan, karargâhını bu uyarıyı dikkate almış gibi en uygun yere kurdurtmuştur.

Ekin tarlalarının muhafızları, Sultan'ın askerlerini tarlalardan çıkarmak istediler. Mücadele edince kaçtılar. Dağların tepelerinde ki kalelere sığındılar (El-Hüseyini, 1943: 27). Selçuklu birlikleri Anı Kenti'nin kulelerine doğru yürümeye başladılar. Savaş şiddetli devam ederken Rumlar, yürümeyi engelleyen nesnelere, yani yollara ağaçlar ve ağaçların ardına bezler ve taşlar koyarak engeller oluşturdu. Bunları fark eden Sultan bu engelleri yakarak aşmayı başardı (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 66; Kırzioğlu, 1982: 42). Kuşatma uzayınca Anı kenti yöneticileri, cizye vermeyi kabul ederek bağlılıklarını iletiler. İlk cizye de memurlar aracılığıyla alındı. Ancak pişman olunca, bir müddet sonra yeniden harbe başladılar. Bizanslılar, yeni tedbirler alınca, Sultan Alp Arslan da savaşın uzaması ve gidişatı doğrultusunda yeni tedbirler aldı.

Sultanın yeni tedbirleri ve icraatları, kalenin savunma gücünü kırmak amacıyla surlara karşılık gelsin diye çuvalara saman ve toprak doldurup kuleye benzer tepeler oluşturmuştu. Bu kulelerin üzerine çıkan askerler ok ve ayrıca büyük bir ihtimalle küçük çaplı mancınıklarla nefis ve taş atmaya başlamışlardı (El-Hüseyini, 1943: 27). Orta kapı önünde çuvalardan meydana getirilen bu kuleler Rumların attıkları ateşler ile yanmışlardır (Ahmed b. Mahmud, 1977: 67; Kırzioğlu, 1982: 42). Selçuklu askerlerini meşgul etmek için de Rumlar surlar önüne güzel kadın ve oğlanları koyarak saldırıyı yavaşlatmayı ve bunlar esir alınırken zaman kazanmayı planlamışlarsa da, Sultan vakit kaybetmeden hepsini alıp hapsedmiştir. Ardından Sultan, tahtadan bir köşk yapılmasını ve üstünün sirkeye batırılmış keçeden bir gölgelikle örtülmesini emretmiştir (El-Hüseyini, 1943: 27; Ahmed b. Mahmud, 1977: 68). Böylece bu yapılan kulelerin yanması engellendiği gibi Rum askerlerinin surlar üzerindeki savunma dirençleri de zayıflatılmıştır.

İbnü'l -Esir, bir afet meydana geldiğini ve surlardan bir kısmının yıkıldığını belirtmektedir. Kentin alınmasının böylece kolaylaştığını yazmaktadır (İbnü'l -Esir, 1989: X, 52). Brosset, kalenin alınması ile ilgili Sultan'ın uyguladığı bir faaliyeti şöyle belirtmektedir. "Fetih esnasında Anı kentinin kuzeyinde çifte surların önünde bulunan teraslı hendekler, su ile dolu idi. Selçuklu Türkleri saman dolu çuvalar ile hendekleri doldurup üzerinden geçip şehre açılan sur gediğinden girdiler. Bunu da büyük hacimli catacult/mancınık sayesinde yaptılar sonunda kenti zapt ettiler (Brosset, 1864: 123- 125). Bizans valisi, Smbat'ın oğlu Bagrat ile Bakuran'ın oğlu Gürcü Grigor kapandıkları İçkalede teslim oldular (Honigman, 1970: 185).

Sultan Alp Arslan'ın bu kuşatma esnasında kullandığı düşünülen silahlarda diğer hamlelerindedir. Anı Kenti'nin alınması esnasında kullanılan ve bazı kaynaklarda büyük ve etkili olduğu belirtilen silahın mancınık olduğu ifade edilmektedir. Selçukluların, Anı Kenti'nin alınması esnasında kullandıkları mancınık hakkında İslami kaynaklarda bilgi olmasa da, Malazgirt Savaşı esnasında kullanılan mancınık hakkında verilen bilgilere bakıldığında aynı silahların kullanılmış olma ihtimalini düşünmemize neden olmaktadır. Yani Malazgirt Savaşında kullanılan mancınığın; 15 çarklı ve iplerini 400 kişinin çektiği, 60 litra/lodra (55gr) ağırlığındaki kayayı hedefe fırlatabilen özelliklere sahip olduğu ve bu ağırlığın 19 kilograma tekabül ettiği de belirtilmektedir (Duman, 2020: 165- 166). Göksu, bu alet ile ilgili tafsilatlı bilgi vermektedir; “Muhasara aletlerinin başında gelen ve ilk mekanik savaş aracı olarak değerlendirilen mancınık germe, bükme, çekme veya karşı ağırlık kullanma suretiyle bir direğin mihverdi etrafında dönmesiyle işleyen veya dengeli bir hareketle büyük bir güçle taş, ok ve nef gibi sair cisimler fırlatan savaş aracıdır” (Göksu, 2008: 280). Ön Asya'da hüküm süren Selçuklular Tuğrul Bey döneminden itibaren Alp Arslan, Melikşah ve diğer Sultanlar döneminde birçok kent ve kaleyi kuşatmışlar, çeşitli savaş aletlerini kullanmışlardır (Göksu, 2008: 288). Aristages, mancınıkların savaş alanında yapılmış olduğundan da bahsetmektedir. Mehmet Altay Köymen ve Erkan Göksu bu bilginin doğru olabileceği yönünde mutabıktırlar (Göksu, 2008: 289; Köymen, 2001: 273; Aristages Lastiverts, 1985: 103- 104). Tuğrul Bey, sefere çıktığı zaman yanında marangozlar, büyük ve küçük mancınık yapan ustaları buldurmaktaydı (Sevim, 2005: 460). Savaşın seyrine göre yararlanılabilecek ustalar seferlere mutlaka katılmaktaydılar.

Anı kentinin alınması ile ilgili önemli bilgiler veren Ermeni yazar Aristages: “Selçuklular savaşı başlattılar. Gece ya da gündüz vaktiydi. Savaşmak için iki tarafta silahlanarak hazırlandı. Selçuklular savaş makinaları dikti. Mancınıklar karşılıklı dikildi. Atılanlar çarpışacak ve kâfirlerin üzerine düşecektir. Kâfirler (mancınıklar kullanarak) yedi kez saldırı denediler, ancak presbyter'in darbesi daha güçlü olduğu için hiçbir şey başaramadılar. Sonra Selçuklular kendilerinin baban dedikleri başka bir askeri aygıtı hazırladılar. Söylendiğine göre dört yüz görevlinin ipleri çekmesi gerekiyordu. Sapana 60 litra ağırlığında bir kaya koyup şehre fırlattılar (Aristages, 1985: 103-105).

Selçuklu fetihlerinin gerçekleşmesinde önemli bir silahta nefttir. Anı ve Meryemnişin kuşatmalarında da neft şişesinden yararlandıklarını belirtilmektedir (Duman, 2020: 180). Selçuklu ordusundaki neffatun ya da neftçi birliklerinin görevi, ortalığı ateşe vererek yakmak yangınlar çıkarmaktır. Birçok seferlerde yani Anı, Pasinler, Sürmeli çukuru vesaire gibi seferlerde Selçuklu kuşatmalarının simgesi haline gelecektir. Gürcü kalelerinin de alınmasında etkin olan bu kimyevi silahı, Gürcüler bilmediklerinden ve yangına alışık olmadıklarından, birçok kaleleri Selçuklu Türklerinin eline geçecektir.

Göksu, Anı kuşatmasında bilinmeyen gerekçelerle surların bir bölümünün yıkıldığı bilgisini veren, hatta afet olduğunu iddia eden yazarların ifadelerine rağmen (Esir, 1989: X, 51- 52), Sultan'ın fetih için birçok yola başvurduğunu belirtmektedir (Göksu, 2008: 291). Bu da bize olağanüstü bir

durumun surları yıkmadığını, ihtimal dâhilindedir ki mancınık ile atılan ağırlıkların darbeleri ile yavaş yavaş zarar görünce surlar daha sonra aniden yıkılacaktır. Yıkılan surlardan Selçuklu askerleri girmek suretiyle kuşatma başarılı bir biçimde sonlandırılacaktır. Sultan'ın bu süreçte yapmış olduğu, zamanında ve yerinde müdahaleler ile zaferin elde edildiği görülmektedir. Strateji, silah ve kararlılık başarıyı getirecektir.

Sultan, Bizanslıların elinde bulunan Gürcü ve Ermeni komutanlarca yönetilen, müstahkem Anı kentini 16 Ağustos 1064 tarihinde fethetti (Özğüdenli, 2017: 141-142; Cahen, 1988: 19; Hewsen, 1992: 213). Bundan sonraki süreci önemli dönem yazarlarından Sıbt İbnü'l-Cevzi, eserinde Nizamü'l-mülk'ün Bağdat'a fetihname niteliğinde bir mektup gönderdiğini, Sultan Alp Arslan'ın mektubunun (Fetihname) Bağdat'a yani halifeye ulaştığını belirtmektedir. Yine eserinde, fethin tanığı olduğunu belirttiği Nakibü'n-Nükkebâ el-Kamil Ebu'l-Fevaris'in, Bağdat'a gönderdiği mektupta Fetih ile ilgili izlenimlerini anlattığı metinden bahsetmektedir (Sıbt İbnü'l-Cevzi, 2011: 134-136). Anı Kalesi'nin fatihi Alp Arslan'a halife, Ebu'l-feth (fethin babası) unvanı vermiştir (Ersan- Alican, 2012: 56). Kent, yeniden imar edildi. Kenti bir cami yaptırarak, Ebu'l-Esvar'ın oğlu Menuçeher'e bırakan Sultan, Isfahana geri döndü. (Ahmed b. Mahmud, 1977: 68; Honigman, 1970: 186; Brosset, 2003: 288; El Hüseyini, 1943: 28; Yinanç, 1944: 59; Hewsen, 1992: 215).

Keleş, Attaleiates'e atfen verdiği bilgide; kuşatma ihtimaline karşın hiçbir yiyecek ve lojistik hazırlık yapılmadığını belirtmektedir (Keleş, 2016: 240). Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın ve komutanların idealleri uğruna ne kadar hazırlıklı hareket ettikleri, Bizans komutanlarının ise ilgisiz ve lakayt davranmaları kaybetmelerine neden olmuştur.

Al-Bondari eserinde, Sultan Alp Arslan'ın Anı kentini alınca, birçok kentin baş eğdiği, halkın bağlılıklarını kabul ettiği, bela ve mihnetlerin defedildiğini ve insanların sevindiğini ifade etmektedir (Al-Bondari, 2016: 30). Sultan'ın bundan sonraki icraatlarına önemli ölçüde rahatlık kazandırdığı gibi destekleyicilerinin sayısının da arttığı belirtilmektedir.

Zeki insanların yeni durumlar karşısında seri ve yöntem değiştirici usullerinin olması onların en belirgin özelliklerindedir. Sultan Alp Arslan'ın da savaşın seyri esnasında yeni kararlar alarak süreci ustaca yönetme yeteneğini yaptığı, aldığı kararlar ile zeki bir komutan ve lider olduğunu göstermektedir. Düşmanın yaptığı hamlelere yeni taktik ve hamleler ile cevap verdiği görülmektedir.

Sonuç

Teçhizat olsun levazımat olsun, insaniyet olsun yücelik olsun, memleket olsun saltanat olsun, her ne gerekir ise Allah'a şükür hepsi var (Nizamü'l-mülk, 2010: 131). Devletin vezirinin bu ifadesi, Selçuklu Devleti'nin fetihler esnasında karşılaşılabilecekleri her türlü duruma karşı hazır olduğunun kanıtı olarak kabul edilmelidir.

Selçuklular bir tür emir-komuta zincirine sahip olsalar bile liderlerinin bazılarının şahsi ya da ortak kararıyla oluşturulmuş tutarlı bir stratejik planlarının olup olmadığı tartışma konusudur. Anadolu, Kafkasya, Irak ve Suriye bölgelerine yapmış oldukları göç ya da savaşlarda herhangi bir stratejik planlama ile mi yoksa sadece bir yerleri ele geçirmek ve oralarda durmadan, kalmadan, ganimet elde edip geri dönmek maksadıyla mı yapılıp yapılmadığı tarihçiler tarafından tartışılmaktadır. Türkmenlerin batıya tek bir dalga halinde yürümedikleri kesindir. Bazı kaynakların anlattığı gibi bir kenti ya da bölgeyi talan ettikten sonra buraları terk etmiş olmaları tutarlı bir stratejiye sahip olmadıklarının kanıtı değildir. Selçuklular, Irak'ın kuzeyinde Musul'a, Batı İran'a, Azerbaycan'a, Anadolu'ya ve Kafkaslara çapul akınları düzenlerken, stratejilerinin aslında Türkmen Meclisi tarafından belirlenmekte olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim Beyhaki, Nisa muharebesinden sonra Türkmenlerin ne yapacaklarına karar vermek üzere bir meclis topladıklarını belirtmektedir. Yalnızca Türkmen ileri gelenlerin, kumandanların ve yaşlıların bir çadırda oturduklarını ve istişare ettiklerini belirtmektedir. Yine Beyhaki'nin vurguladığına göre, istihbarat raporlarına göre Selçukluların stratejisi hiç de tutarsız değildi. Tuğrul ve Çağrı Beyler, 1039 da Serahs'ta yaptıkları toplantıda, hazır bulunan casusların verdikleri bilgilere göre beylerin nasıl bir yol izleneceği konusunda aralarında tartıştıklarını belirtmektedir (Beyhaki, 2019: muhtelif sayfalar). Bu geleneği Sultan Alp Arslan'da devam ettirecektir. istihbarat bilgilerine dayanarak istişare edip, varsa itirazları kabul ederek, ona göre yeni icraatlar gerçekleştirdiği görülmektedir.

Selçukluların fetih faaliyetlerini şansa ve göçebe aşiretlerinin kişisel isteklerine bırakmadıkları, stratejik gereksinimlere göre yönlerini belirledikleri görülmektedir. Türkistan gibi uzak bir noktadan savunmasız olduğu istihbaratının kendilerine ulaştırıldığı Anadolu, Güney Kafkasya çekici bir hedeftir.

Strateji, taktik, silah ve zamanlamayı ustaca koordine eden bir lider olan Sultan Alp Arslan Anadolu'nun Selçuklu egemenliğine geçmesini sağlamıştır. Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından elde edilmesi sürecinin en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Anı Kentini alabilmek için Sultan Alp Arslan, oğlu Melikşah, Nizamü'l-mülk ve diğer komutanların bir hilal biçiminde hareket ederek önce çevresinde bulunan önemli kaleler ve kentler alınmış ve sonrasında Anı kenti ele geçirilmiştir. Bu süreçte Sultan Alp Arslan'ın liderliği, orduyu sevk ve idare edebilme yeteneği, olumsuzluklar karşısında bir liderde olması gereken metaneti kaybetmeden yeni tedbirler ile savaşın seyrini kendi lehine çevirebilme özellikleri açıkça görülmüştür.

Kaynakça

Kitap

- Brosset, M. Felicite, (1864), Les Ruine D'Ani, Atlas General, St. Petersburg.
- Duman, İbrahim, (2020), Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri, İstanbul: Selenge Yayınları
- Ersan, Mehmet - Alican, Mustafa, (2012), Selçukluları Yeniden Keşfetmek, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Göksu, Erkan, (2018), Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı, 1. Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Göksu, Erkan, (2020), Büyük Selçuklular, İstanbul: Selenge Yayınları

- Göksu, Erkan, (2008), Türk kültüründe Silah, II. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Hewsen, Robert H., (1992), The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac'oyc), The Long and Short Recensions, Weisbaden
- Keleş, Nevzat, (2016), Şeddadiler (951-1199), 1. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Kırzioğlu, Mehmet Fahrettin, (1982), Anı Şehri Tarihi (1018- 1236), Ankara: San Matbaası
- Köymen, Mehmet Altay, (2001), Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi III (Alparslan ve Zamanı), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Orkun, Hüseyin Namık, (1994), Eski Türk Yazıtları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- Ögel, Bahaeddin, (1998), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, Osmangazi, (2017), Selçuklular C.I, 3. Basım, İstanbul: İsam.
- Sevim, Ali, (2005), “Sıbt İbnül-Cevzî'nin Mirâtüz-Zamân Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, Makaleler II, İstanbul: Berikan Yayınevi.
- Sevim, Ali, (1988), Anadolu'nun Fethi- Selçuklular Dönemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Togan, A. Z. V., (1981), Umumî Türk Tarihine Giriş, C. I, 3. Baskı, İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yinanç, Mükrimin Halil, (1944), Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstanbul: İ. Ü. Yayınları.

Çeviri Kitap

- Ahmed bin Mahmud, (1977), Selçuk-nâme, (Erdoğan Merçil Haz.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Al-Bondari, (2016), Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (Zubdat al-Nuşra va Nuhat al Usra), (Kıvameddin Burslan Çev.), 3. Baskı, , Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Ali El Hüseyini, (1943), Ahbarü'd- Devleti's- Selçukiye, (Necati Lügal Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Anonim Selçuknâme, (2014), Tarih-i Ali Selçuk, (Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner Çev.), Ankara: (a)tıf Yayınları,
- Brosset, Marie Felicite, (2003), Gürcistan Tarihi, (Hrant D. Andreasyan Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu,
- Claude Cahen, (1988), Türklerin Anadolu'ya ilk girişi, (Yaşar Yücel- Bahaeddin Yediyıldız Çev.) , Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Clausewitz, C. V., (1999), Savaş Üzerine, (H. Fahri Çeliker Çev.), İstanbul: Özne Yayınları.
- Hamdullah Müstevfi Kazvini, (2015), Tarihi Güzide, (Erkan Göksu Haz., A. Ayna- B. Şahin- A. Alhan- S. Kübra Akdemirel-A. Tepe- S. Temiz, Yay. Haz. I. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Honigman, Ernest, (1970), Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (Fikret Işıltan Çev.), İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İbnü'l Esir, (1989), el Kamil fi't- tarih, (Abdülkerim Özeydin Çev.), C 9, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Kesir, (1985), El Bidaye Ve'n-Nihaye, (Mehmet Keskin Çev.), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut, (2005), Divanı Lügatit Türk, (Seçkin Erdi- Serap Tuğba Yurteser Çev.), 1. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Kerimüddin Mahmudi Aksarayı, (2000), Müsameretü'l- Ahbar, (Mürsel Öztürk Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lang, David Marshall, (1997), Eski Halk ve Ülkeler, Gürcüler, (Neşenur Domaniç Çev.), İstanbul: Ceylan Yayınları.

Nizamülmülk, (2010), Siyasetname, (Mehmet Taha Ayar Çev.), ikinci baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Reşidü'd-din Fazlullah, (2020), Camiü't-Tevarih- Selçuklu Devleti, (Erkan Göksu-Hasan Hüseyin Güneş Çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.

Sıbt İbnü'l-Cevzi, (2011), Miratü'z-Zaman fi Tarihi'l- Ayan'da Selçuklular, (Ali Sevim Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, (2019), Tarih-i Beyhakî, (Necati Lügal, Hicabi Kırlangıç Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu

Tzu, San, (2013), Savaş Sanatı, (S. Özbudun- Z. Ataman Çev.), İstanbul: Anahtar Yayınları.

Online Kaynak

Aristages Lastiverts, (1985), (12.06.2007),History, trans. R. Bedrosian, New York, (Erişim Adresi: <http://rbedrosian.com/seb1.htm>.)

Ataç, Kaan Kutlu, (2019), (14.10.2021) "Strateji ve Askeri Strateji", Güvenlik Yazıları, (Erişim Adresi: <https://trguvenlikportali.com/arastirma-2/guvenlik-yazilari/>)

Makale

Kalaycı, İsa- Kuşçi, Ahmet, (2018), "Tarih-Strateji Biliminin Gelişimi Ve Türklerdeki Yansımaları", Diyalog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi,19, ss. 281-294.

Subaşı, Ömer, (2013), "XI. Yüzyılda Tao-Klarjeti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", Turkish Studies, 8/5, ss. 705-731.

Yiğit, Rana, (2002), "İyi Bir Lider Olmanın Yolları", C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 6(1), ss.17-21.

Harita: Sultan Alp Arslan ve komutanlarının Anı Kentini almadan önce fethettikleri kale ve kentler (Bugün verilen isimlerle Sürmeli Çukurundan İspir'e kadar olan yerler. Harita düzenleme; Doç. Dr. İbrahim Sezer, Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fak.)